

Eesti välispoliitika sõltuvus eesmärkidest ja kujunemine nende realiseerivuse alusel

Ander Allas

1. Sissejuhatus

Tänavu möödub Eesti välispoliitilise teenistuse taasloomisest 22 aastat, mis tähistab mitmete ekspertide jaoks aega, mil üks ajastu on lõpule jõudnud. Seda ajastut, mida Välisministeeriumi ja Eesti Välispoliitika Instituudi kui ka Brüsseli ametnikud ning muud autoritaarsed isiksused Eesti poliitikamaastikul kinnitavad lõppenuks, kirjeldab antud artikkel. See annab seose analüüsides, kommentaaridest ja ajaloolistest faktidest, et tuua esile ülevaade Eesti välispoliitilisest arengust. Artikkel on ülesehitatud kahte ossa, millest esimene räägib Välisministeeriumi ülesehitusest ja teest välispoliitika ühe suurima eesmärgi täitumiseni „saada Euroopa Liidu liikmesriigiks“. Artikli teine osa keskendub diplomaatilise võrgustiku analüüsile ja kommentaaridele, mille on andnud endine peaminister Mart Laar ning endine välisminister ja praegune president Toomas Hendrik Ilves kui ka Välisministeerium ja Eesti Välispoliitika Instituut. Artikli osade mõte seisneb selles, et tuua esile seoseid Brüsseli ametnike arvamuste kui ka endiste välispoliitikaga seotud inimeste arvamuste vahel ja pakkuda huvitavat sümbioosi nende vahel. Leian, et aeg, kus praegu on välispoliitikas neutraalne periood ja suuremad ambitsioonid täidetud ning kõige suurem energia läheb maine kujundamisele ja protsesside ümberstruktureerimisele, on oluline ja huvitav jälgida ajaloolist teekonda, kuidas Eesti praegusesse situatsiooni on jõudnud. Lisaks annab see mõtte, kas Eesti võiks kuuluda ka ühte seltskonda põhjamaadega ning selle ajendil järgida ka arenguid, mida teevad põhjamaad välispoliitikas! Antud osa artiklist keskendub Eesti välispoliitilisele ajaloole taasiseseisvuse ajal. I osa hõlmab ka suuremat poolt tervest artiklist, kuna see pool on seotud eesmärgiga, mis lõpuks täideti, kuid see oleks võinud realiseeruda kiiremini, ehk liitumine Euroopa Liiduga. See annab samamoodi mõtte ka teisele osale artiklist, et mõista, kuidas arenevad sektorpoliitikad koos riigi arenguga. Antud osa keskendub erinevate peatükkide väljatoomisele, sest nii on kõige efektiivsem anda edasi sõnum, mismoodi mina näen välispoliitika arenguid ja

olulisust. Esimene alapealkiri I osa sektsioonis antud töös räägib sellest, kui keeruline oli Eestil 1990ndate alguses endise superriiigi Nõukogude Liidu varjust lääneriikidega taasintegreeruda. Sellega seondult algab teema mõtetega, mille on kirja pannud Eesti alaline esindaja Brüsselis Matti Maasikas, sest see aitab mõista, kuidas välispoliitika arengut näha.

2. Euroopa väikeriigi välispoliitilised arengud ja keerulised sammud Euroopas

Eesti on väike riik, mis asub geograafiliselt Põhja-Euroopas. Poliitilises mõttes on see asukoht huvitav, kuid teatud sektorpoliitikad on selle tõttu ka riikide tasandil seoses, nagu välispoliitika. Nimelt on välispoliitika kui sektorpoliitika, mis on teatud mõttes nähtamatu, kuid selle kaudu seotud eesmärgid võivad avaldada kolossaalset mõju tervele riigi arengule. Ajal, mil toimus kolme Balti riigi jõuline eemaldumine Nõukogude Liidust, ei tekitatud mitte ainult jälg sinna, kus me geograafiliselt asume, vaid kogu Euroopasse. Euroopa juba ainuüksi sõnana mõjus tollal Eesti juhtivatele poliitikutele kui sõõm värskust, kuid mitte ainult. Eesti värsket vabanemine juriidilisel tasandil tähendas, et tuleb kiiresti paika panna arengusuunad ja ambitsioonid, kuhu Eesti kuuluda soovib. Kõige rohkem kaldus motivatsioon ja tahe Euroopa suunas, mida soovis realiseerida ka Lennart Meri. Tema pani paika väga kõrgeid ootused, soovides näha Eestit esmalt juba Euroopa Liidu liikmesriigina 2000. aastal, kuid reaalseks sai see siiski 4 aastat hiljem. Selleks oli tarvis täita mitmeid nõudeid ja arendada väga tugevat diplomaatilist lobitööd Brüsseliga, et tõestada enda sobivust Euroopa Liitu. Järgnev artikkel annab ülevaate sellest, kes ja mismoodi on mänginud rolli Eesti saamisel Euroopa Liidu liikmesriigiks.

Tänapäeva Eesti jaoks tähtis Brüsseli ametnik, Euroopa Komisjoni Presidendi nõunike rühma liige on liigitanud Eesti välispoliitika taasiseseisvumise perioodil kolme perioodi: kevade – 1990-2004 ehk Lennart Meri asumisest välisministriks kuni Eesti liitumiseni Euroopa Liidu ja NATOga; suvi – 2004-2010 ehk Eesti liitumiseni majanduskoostöö organisatsiooni OECD ja eurotsooniga ning argipäev alates 2011 jaanuar. Kevade periood Eesti uue diplomaatia ajaloos hõlmab struktuurseid arenguid, mis sisaldab välisministeeriumi taaskäivitamist, iseseisvuse taastamist ja selle tunnustuse otsimist, Eesti taasintegreerumist läänega, mille pitseeris liikmelisus Euroopa Liidus ja NATOs. (Maasikas 2011) Pidades silmas eelkõige esimest faasi, oli Eesti riik noor ja alustada tuli tühjal lehelt, mis oli omamoodi huvitav. See andis võimaluse õppida läänelt ja rääkida Euroopas, milline on see endine lagunenu imperiumi liige ja mis on tema soovid Euroopas tulevikus. Pannes kirja neid sündmusi faktidena, tundub, et kõik toimus loomuliku arenguna, siiski kõik ei olnud tegelikult nii lihtne. Eesti peab enda jaoks kogu aeg teadvustama, et tegu on väikeriigiga Euroopas ning meie välispoliitikal ei ole nii tugevat mõjuvõimu kui suurriikidel. Kuid tihtipeale seisneb konkreetse riigi kuulmine Euroopa Ülemkogul või mõnel muul kõrge tähendusega poliitilisel konverentsil sellest, kui võimsalt suudab selle riigi ametnik (või esindaja) ennast kuuldavaks teha ja näidata välja enda entusiasmi Euroopa Liidu teematikatel. Selline suhtumine on tõestuseks, et välispoliitiliselt on niimoodi võimalik arendada vägagi atraktiivseid koostöösid. Näiteks president Lennart Meri oli tulihingeline kõnemees, kes tihti Euroopas esinedes oli suhtumiselt väga reserveeritud ning suutis nii mõnelgi korral läänit häämelduma panna, kui kõneles soravas võõrkeeles, et küsimusi on mulle vaja esitada ja nendele vastata, mitte üksnes raisata ressursse tõlgi otsimisele. Üks selliseid suhtumisi aitas mõjutada Eesti välispoliitikat väga tugevalt just Matti

Maasika poolt kirjeldatud kevade perioodis.

Eesti välispoliitiliste eesmärkide saavutamise muutis ka kergemaks terve poliitilise kui ka ühiskonna konsensuse loosungi „Tagasi Läändel!“ suhtes. Suveperioodi peab Matti Maasikas enda arvamusartiklis kui kohanemisperioodiks, mille jooksul õnnestus Eestil leida enda koht kahes suures rahvusvahelises organisatsioonis ning pingutada veel enamgi, et saavutada liikmelisus ka Schengenis, eurotsoonis kui ka OECDs, mis ka saavutati. (Maasikas 2011) Sellega jõudis lõpule Eesti integreerumine läänega taasiseseisvumise perioodil. Siinkohal on huvitav tõdeda, kui märkimisväärselt Eesti arenes, mil oldi püstitatud nüüdseks juba saavutatud kõrgeklassilised eesmärgid. See näitab, et tänapäevane Eesti Vabariik on maailmariik, mille soov on ennast näidata aktiivse partnerina ja samas tõestada ka enda ajaloolist kuulumist läände. Kuid nüüdseks, mil Eesti on teinud meeletu välispoliitilise arengu, on tarvis üles ehitada stabiilsus nendes organisatsioonides kui ka saavutada püsiv tõsiseltvõetavus. Selletõttu saab ka mainida, et hetkel, kus Eestil suuremat välispoliitilist eesmärki ei ole, näitab täpselt, et ressursse on rohkem vaja suunata valdkondadesse, mis aitavad hoida Eesti mainet kui ka mõjuda lääneriikidele kui atraktiivne partner.

3. Eesti unistused kohast Euroopas

Kui Eesti iseseisvus ning Edgar Savisaare juhitud valitsus hakkas üles ehitama Eestit, oli selge, et läänega tuleb taas integreeruda ning selleks oli Eestil olemas suurepärane trump. Staažikas diplomaat ning kõnemees, Lennart Meri. Kuigi tema ei olnud ainukene ettur, kes kasutas enda oskusi, et Eestit tagasi viia läände. Tollel ajal oli ka teisi silmnähtavaid tegelasi, kes pidasid iseenesest mõistetavaks, et kõige eelduseks on Eesti läänestamine. Aga enne kõike seda, kui Eesti jõudis liitumise soovi avaldumiseni, tuli see läänele selgeks teha. Eesti deklareeris liitumissoovi Euroopa Liiduga. Oli aga vaja teha veel mitu aastat tööd, mida Brüsseli esimene ametlik esindaja Clyde Kull pidas ülekoormavaks. Antud iseloomustus sobib seda kirjeldama ka kõige paremini, sest aktiivne ei tulnud mitte olla ainult riiklike esinduste ülesehitamise, vaid just enne seda suuremate organisatsioonidega suhete loomisel. Antud temaatikal näitas kohe iseseisvuse algusest peale ülisuurt initsiatiivikut Välisministeerium, mis esimese asjana EV Valitsuse otsusega Euroopa Liidu temaatikas moodustas 16.septembril, kõigest 3 nädalat hiljem pärast Euroopa Ühenduse Eesti Vabariigi de iure tasandil tunnustamist, välisabi valitsuskomisjoni, mis hakkas vahendama ka Euroopa Ühenduste PHARE projekti abirahasid Eestile. Esimeseks siseriiklikuks sammuks sisulise koostöö arendamisel Euroopa Ühendusega peetakse välisminister Lennart Meri käskkirja 6.jaanuarist 1992, millega loodi Välisministeeriumi koosseisus kolmeliikmeline Euroinfo Keskus. (Raig 2007:64-65) Antud tegevused annavad kinnitust, et Eesti Vabariigi väliministri positsioonile oli kõige õigem isiksus just Lennart Meri, kuna tema aktiivsus ja tahe Välisministeeriumi ülesehitamisel kandis vilja terve riigi juhtimisel rahvusvahelise koostöö vahendil ning oli üheks aktiivsemaks jõuks Eesti Vabariigi algusaastatel. Kuna kõik toimus meeletul kiirusel, siis oli vaja langetada ka kvaliteetseid otsuseid väga kiiresti. Samas oli loomulik, et kõik ei saanud areneda nii kiiresti kui seda oleks soovinud välisminister Lennart Meri, sest tihtipeale segasid veelgi kiiremat arengut just bürookraatlikud protsessid või nagu noorele riigile kohane, jäi puudu finantsilistest võimalustest. Antud probleemide kõrvale jätmine aitas siiski Eestil areneda soliidses tempos, kuid Euroopa Liidu liikmesriigiks saamisel ei tekkinud kunagi ülekiirenemine seoses paljude väliste takistustega.

EV Välisministeeriumi tugev initsiatiiv ja tegutsemine ei lasknud siiski Euroopa Ühenduse ja Eesti Vabariigi vahel luua diplomaatilisi suhteid ametlikult mitte varem kui alles 28. aprillil 1992. Nädal aega enne seda sai Euroopa Komisjoni esimeseks ametlikuks esindajaks Eestis Ivo Dubois, kes jäi küll ametlikult resideerima Euroopa Komisjoni esinduses Stockholmis. Nende ajalooliste sündmuste ja koostööde loomisel oli pärast seda pikka aega Euroopa Liidu temaatika vaid välispoliitika pärusmaa, mis näitab, et muud sektorpoliitikad arenesid konkureerivaks mõnevõrra hiljem. Seda mõjutas eelkõige Venemaa taanduv mõjuvõim, kuna Eesti esimene suurem leping ehk kaubavahetuse ja äri ning majanduskoostöö leping, mis avas Eesti jaoks tee kõigi järgmiste koostöölepete sõlmimiseks, sai mitteheakskiitmise Euroopa Parlamendis esimesel katsel. Eesti riigi integreerumisel läände üheks suurimaks proovikiviks oligi Venemaa mõjusfäärist täielik vabanemine, kuna sellele keskendumine tähendas, et isegi Euroopa Liidu lepingu sõlmimine, mis mõjutas radikaalselt Euroopa tulevikku, sai Eestis vähese tähelepanu osaliseks. (Raig 2007:65-66) Siinkohal on huvitav võrrelda, et Eesti käitus välispoliitiliselt ainuõigelt, et saada hakkama meeletu protsessiga, väljuda ühe suure impeeriumi mõjusfäärist ning integreeruda taas läänega, kellega olid suhted külmutatud 50 aastat. Sellist protsessi ei saa läbida tervenisti kindlate faaside ja arenguetappidega. Siiski oli Eesti Euroopa Liidu temaatikas üliaktiivne ning see aitas vähemalt poliitilistel ametnikel olla pidevateks üllatusteks valmis. Ühiskonnale jõudis Eesti pürgimine siiski pisut hiljem kohale, kuna samal ajal toimus ka paralleelprotsess Venemaa mõjusfäärist väljumiseks ning pooleli oli veel Vene vägede lahkumine. Siiski leian, et Eestil oleks olnud teoreetiliselt võimalik liituda Euroopa Liiduga veelgi kiiremini, kui seda reaalselt tehti. Nimelt näitas tollel ajal noor riik ennastsalgavust ja aktiivsust üles niipalju kui seda Euroopa Liidu tasandil oli võimalik näidata, kuid liitumine realiseerus alles aastal 2004. Eesti riigina oli küps liitumaks Euroopa Liiduga varem, kui EL seda tehniliselt teha suutis, ja sellest tulenes ka Eesti aktiivne tegutsemine ja kõigepealt väliministrina ning hiljem presidendina Lennart Meri isiklik soov. Perioodil 1990-1995, mil Lennart Meri alustas välispoliitikas kevade perioode sagedaste visiitidega läände, et luua kahepoolne kontakt kuni Eesti sooviavalduse andmise ja selle ametliku ratifitseerimiseni, jõudis Eesti areneda Lääne-Euroopa jaoks ennenägematu kiirusega, nagu seda kirjeldas aastatel 1997-2000 Eestis Suurbritannia suursaadikuks olnud Timothy Craddock.

Eesti on Euroopa Liidu liikmesriik, millel on olnud oma koht sellel kontinendil nagu igal teisel praegu samas ühenduses oleval riigil või siis Euroopa Liitu pürgival riigil. Kuid igal liikmesriigil on oma lugu, kuidas saavutati see liikmelisuse staatus. Eesti puhul said eriliseks inimesed, kes soovisid näha meid läänega ühtsena. Rääkides iseseisvus- ja läänega integreerumise püüdlustest, on igal riigil, kes on soovinud saada osaks Euroopa Liidust, olulisel kohal välispoliitika. Kuigi praeguses Eestis on välispoliitiliselt saavutatud kõik, mida riik on endale sätestanud, kuid see ei tähenda, et selle sektorpoliitika mõju me tänapäeval ei tunne. Kõige otsesemalt peaks seda tundma just selle koha pealt, et tänu välispoliitilistele püüdlustele ja taustaga isiksustele oleme me nii palju saavutanud iseseisva riigina. Sellega seonduvalt on huvitav süvenenult mõelda fakte, et taasiseseisvumisajal on olnud kolmest presidendist kaks eelnevalt välisministrid. Siinjuures toon välja välisminister Toomas H. Ilvese teod ja panuse Eesti Vabariigi eesmärki, viia lõpule missioon Euroopasse kuuluvuse osas.

Aastal 2000 iseloomustati 20. sajandi viimase dekaadi aastat välispoliitikas tõiseks, kuid edukaks. Välisministeerium sõandas, et poliitika põhisuundi ei ole vaja

muuta ning peeti kindlaks, et peagi hakatakse noppima aastatepikkuse järjekindla töö vilju. Tolleaegne minister Ilves tõdes enda kõnes represseeritud töötajate mälestustahvli avamisel, et üldine rahvusvaheline olukord kahe ilmasõja vahel oli üles ehitatud jõupoliitikale ja saladiplomaatialle, mis tegi väikesele riigile peaaegu võimatuks mõjutada ja sageli isegi võimatuks teada, mis rahvusvahelises suhtlemises toimus või milliseid otsuseid tema üle langetati. (Välisministeerium 2000:25) Erinevus rahvusvahelistes suhetes ja välispoliitikas tõi kindlasti kaasa ka esimese vabariigi ja nüüd taasiseseisvunud vabariigi vahel see, et riigi poliitiliste üksuste eesmärgid ja seisukohad olid erinevad. Taasiseseisvunud vabariigis olid algusest peale vastutavatel ametikohtadel kogemustega ametnikud, kellel oli olemas ka arusaam, mismoodi diplomaatia toomis minevikus ja kuidas nüüdses maailmaühiskonnas paremini toime tulla. Iga tegu, mis on tehtud alates 1990. aastast, on nüüdseks vili, mille Eesti riik saavutas. Kindlasti mõjutab Eesti mainet Euroopas tänasel päeval väga tugevalt see, mida tegi esimese taasiseseisvunud Eesti välisministrina Lennart Meri ja kuidas mõjus Toomas H. Ilvese nimetamine välisministriks USAga suhteid silmas pidades. Eesti jaoks on tänaselgi päeval oluline hoida tugevaid suhteid nii Brüsseli kui ka Washingtoniga, et olla paremas pildis.

Toomas H. Ilvese välisministri perioodi ajal oli Eesti Vabariik vaid 4 aasta kaugusel liikmelisusest nii NATOst kui ka Euroopa Liidust. Tulles tagasi samas ka põhimõttele, mida Ilves tõi välja enda kõnes, et diplomaatia oli 1939. aastal teine, kui ta oli seda 1999, kuna esimese aastaarvu puhul kardeti teha koostööd, kuna maailmapoliitika oli ümber kujunemas ning ühtset meelt eksisteeris kordades vähem. Enne NATO ja ELiga ühinemist ülistati antud organisatsioonide põhimõtteid, kus olulisel kohal oli kõikide liikmesriikide kasu ning rahvusvaheliste suhete atmosfääris on tingitud ka teine tolleaegne järeldus, et väikeriigid on samuti panuseandjad Euroopale. (Välisministeerium 2000:26) Aeg, mil Eesti Vabariik taasiseseisvus, oli huvitav tervele Euroopale. Kuid Eesti puhul saab märkimisväärselt välja tuua selle, et võrreldes teiste Balti riikidega oli Eesti kohe algusest kõige aktiivsem lääne suunal, püüdes kindlustada liikmelisust kiiremini, kui seda reaalselt suudeti. Kasuks tuli kindlasti pisut teistsugusem olukord võrreldes Leedu ja Lätiga, kuid lõppkokkuvõttes sai määravaks ikkagi see, et Eesti on ühtne osa paljude Ida-Euroopa riikidega. Tuues uuesti esile Matti Maasika mõtte välispoliitilistest faasidest, tollel vahemikul, mil oli välisminister veel Toomas H. Ilves, kestis kevade periood ja Lennart Meri algatatud ambitsioonide järgimine. Eesti tegi tollel ajal õigeid samme, omades õigeid suhteid läänega ning paistes silma enda aktiivsusega, mis on säilinud tänase päevani. See näitab, et järgmisi selliseid faase ei pruugi enam tulla, kus Eestil on korraga nii palju ambitsioone mida realiseerida, kuid edaspidi on seda suurem vastutus, et me oleme suutnud välja teenida koha Euroopas, mida nüüd on vaja hoida ja maine nimel tugevat tööd teha, et meie huvid oleksid seal ühtsel tasandil.

Aasta oli 1998, kui Eesti kaasati Luksemburgis vastuvõetud otsuse alusel Euroopa Liiduga liitumisläbirääkimistele. See sai võimalikuks tänu tugevale lobitööle, mis tehti nii Välisministeeriumis kui ka teistes riiklikes asutustes. Tolleaegse Suurbritannia suursaadiku Timothy Craddocki sõnul paistis Eesti tol ajal silma just uuendusmeelsuse ja efektiivsusega, kuidas suudetakse kiire ajaga liikuda ühe lagunenu imperiumi mõjutustest iseseisva riigina Euroopa südamesse. Lisaks kiirele arenemisele märkas teise põhijoonena tolleaegne suursaadik Craddock, kui noor oli Välisministeeriumi koosseis selle tähtsa asutuse ülesehitamisel 1990ndatel. Selline kiire ülesehitamine uute ja värskete inimestega tõi kaasa nii positiivsust kui ka negatiivsust, mis ilmnesid entusiasmiga kui ka teadmatusena. (Välisministeerium 2000:41-42) Viidates tollel ajal Eestis Suurbritannia suursaadiku kohustusele ja

kommentaaridele, kuidas ta nägi arenevat riiki Ida-Euroopast, tõi välja fakte ja arvamust, mis olid täpsed, samas oleks võinud minna kas paremini või siis hoopis teistmoodi. Pean silmas, et Eesti Vabariik andis juba 1995. aastal avalduse, alustamaks teekonda Euroopa Liidu liikmesuseni, kuid saavutas selle alles 1998. aastal. Kindlasti võttis antud otsuselangetamine aega just niikaua selletõttu, et võrreldes tollaegset arengut välisministeeriumis endas kui ka Eesti Vabariigis, siis 1995. aasta oli kindlasti veel liiga vara, et taoline kinnitus anda. Samas tegi Eesti seda enne Eesti naaberriikidest ning sellise ambitsiooni püstitamiseni aitas jõuda entusiasm ja tahtejõud. Meeldiv on tõdeda, et Eesti jaoks on olnud välispoliitika juba taasiseseisvumisest alates olulisel kohal ning tänasel päeval on meil selle võrra lihtsam navigeerida Euroopa Liidu poliitilises otsustamises kui ka teostamises.

Aasta 2000 oli väga oluline Eesti jaoks Euroopa Liidu suhete taustal, kuna see oli periood, kus mitte ainult Eesti ei arenenud väga jõudsalt, vaid ka Euroopa Liidus toimusid suured struktuurilised muudatused. Kui Kölni tippkohtumisel avati n-ö Luksemburgi grupi riikidega liitumisläbirääkimised, oli Eesti saavutanud 16 peatüki ajutise sulgemise. Sellega seonduvalt oli Eesti läbimas liitumisläbirääkimispunktide sulgemist väga kiires tempos ja tollal loodeti liitumiseks juba valmis saada 1. jaanuariks 2003 ja lõpetada liitumisläbirääkimised 2001 sügisel, kuigi reaalselt võtsid need pisut kauem aega. Kuna ajal, mil Eesti pidas Euroopa Liiduga liitumisläbirääkimisi, olid eesistujamaadeks Euroopa Liidus Portugal ja Prantsusmaa ning otsustavamate läbirääkimispunktideni jõuti ajal, mil eesistumise kohustus juhtis Prantsusmaa, siis sellel ajal keskenduti ka esmakordselt strateegiadokumendis läbirääkimiste teemale erilise põhjalikkusega, kus kava nägi ette täpset ajakava läbirääkimiste kiirendamiseks. (Välisministeerium 2000:62-64) Kuna Eesti oli esitanud juba võrreldes paljude riikidega Ida-Euroopast liitumissoovi Euroopa Liiduga väga vara, kuid kõnelused algasid aastaid hiljem, siis see varane soov siiski näitas Eesti küpsust koos entusiasmi ja siirusega, kuna liitumiskõnelused läbiti soodsas ja kiires tempos, näidates tollel ajal, kui eeskujulik oli Eesti Vabariik enda ambitsioonide täitmisel ja riigi juhtimisel. See annab kinnitust, et Eesti on näidanud suurepäraselt välispoliitilist arengut, kui on sätestatud kõrgemast klassist eesmärgid.

Tänaseks päevaks on Eesti olnud Euroopas rohkem kui 5 aastat ning saanud aktiivselt kaasa rääkida institutsioonide arengus kui välja tuua enda seisukohti, milline peaks olema Euroopa integratsioon. Eesti sobivust Euroopa Liitu ei ole vaja tõestada ei ühiskondlikul ega mandaadi tasandil. Üheks selleks tõestuseks on Siim Kallase asepresidendi positsioon Euroopa Komisjonis. Ajal, mil Eesti liitus Euroopa Liiduga, otsiti Euroopa Komisjoni juhtkonda stabiilsust ja seetõttu soovitati sinna isiksust Ida-Euroopast, kuhu kvalifitseerus just Siim Kallas. Kuid see on vaid väikene näide. Enne Euroopa Liiduga liitumist oli Eesti äärmiselt aktiivne enda eesmärgi saavutamisel, mis nüüd on saavutatud, kuid aktiivne tegutsemine Euroopa temaatikal ei ole aeglustunud. Selle tõestuseks räägivad liikmelisus eurotsoonis, mis saavutati kolmandana pärast 2004. aasta laienemist Sloveenia ja Slovakkia järel. Selline aktiivsus aitab kaasa kõige tugevamale integratsioonile Euroopas ning kasulik on sellist tendentsi järgida.

Tunne Kelam, Euroopa Parlamendi saadik, kes kuulub nüüdseks juba järjestikku teise koosseisu ajal, mil Eesti on olnud Euroopa Liidu liige, jagab Pat Coxi, endise Euroopa Parlamendi presidendi põhimõtet, et tänapäeval ei loe Euroopa Parlamendis mitte suurus, vaid pühendumus, kaasalõimine ja kaasatus. Tunne Kelami enda esimeseks positiivseks üllatuseks oli see, et Euroopa Parlamendis on kõik mehhanismid häälestatud koostööle ja konsulteerimisele. (Helme, Raudla, Korsten 2009:12) See näitab, et ajal, mil Eesti näitas üles meeletut tahtejõudu

saamaks Euroopa Liidu liikmesriigiks, leidsid nad pärast sellega liitumist samasugused tingimused nagu läänes eksisteerisid ka ajal, mil Eesti alles iseseisvus. Kuigi poliitiline keskkond on väga palju pärast 1992. aasta Maastrichti lepingut ja kardinaalseid muudatusi segmenteerunud, eksisteerivad paljud põhimõtted tänapäevani ning otsuste vastuvõtmine ei sõltu sellest, mitu saadikut ühest liikmesriigist Euroopa Parlamendis hõivab või kes juhib Euroopa Komisjoni ja Ülemkogu, vaid sellest, et esindatud oleks üksmeelsus. Selletõttu tunnevad samasugust mugavust Euroopa Komisjonis nii Saksa saadikud kui ka Eesti saadikud.

Olles olnud Euroopa Liidus päris pika aja, on tunda, et Eesti riik on Brüsselis hea mainega ning meie riiklikud seisukohad on üdini euroopalikud. Kuid sellegipoolest eksisteerib Eestis veel kitsaskohti, millega ei ole võimalik toime tulla. Tunne Kelam sõnastab üheks probleemiks, mida Eesti ei suuda rakendada, Euroopa Struktuurifondidest väljastatavate rahasummade tasakaalustatud ja mitmekesine kasutamine, milles jääb puudu haldussuutlikkuses ja paindlikust lähenemisest. (Helme, Raudla, Korsten 2009:14) Olles ükskord saavutanud liikmelisuse Euroopa Liidus, on märgata, et välispoliitika sellel tasandil ei ole enam dikteerivam sektorpoliitika ega ka mitte osa probleemidest. See on täiesti normaalne positsioon, kus Eesti hetkel eksisteerib ning kus üldse olla saab. Kuid siinkohal on huvitav tõdeda, et individuaalselt oli Eesti jaoks enne Euroopa Liiduga liitumist välispoliitika valitsuses juhtivaks sektorpoliitikaks, kuid Euroopa Liidu tasandil on tunda selle sumbumist, kuna teised sektorpoliitikad on suuremad teenäitajad. Siinkohal on ka tõdetud, et Euroopa Liidu tasandil on välispoliitika keerulises situatsioonis, kuna seda praktiliselt väga palju ei eksisteeri. Olukord on siiski muutunud pärast Lissaboni lepingu ratifitseerimist paremaks ning ka Eesti riik on paaril korral saanud tunda Euroopa Liidu välispoliitilist mõjuvõimu. Tänapäeval on Eesti jaoks tähtis, et oleks olemas tugev diplomaatiline esindatus Brüsseliga, et saada osa välispoliitilistest mehhanismidest kui ka pöörata tähelepanu teistele partnerlustele spetsiifilisemalt, mis on seotud konkreetsemalt kui ainult Euroopa Liiduga. II osa artiklist toob esile analüüsi, mis puudutab Eesti diplomaatilisest esindatust ja sellekohaseid muudatuse soovitusi. See toob lisaks välja ka Mart Laari arvamuse kui ka katkendi Toomas Hendrik Ilvese kõnest ajal, mil ta oli veel välisminister, et aidata mõista välispoliitika olulisust kui ka selle tundlikkust muudatusele. Teine osa seob artikli tervikuks, ehk mida see edasi soovib anda. See näitab, et välispoliitika ajaloolist arengut ning analüüsi on võimalik esitada paralleelselt, et näha, kuidas üks ajastu on kulgenud ning milliseks võib kujuneda uus ajastu.

4. Välispoliitilise eesmärgi hoidmine diplomaatiliselt

Seoses välispoliitika väljatöötlemisega ning eesmärkide realiseerimisega on väikesele riigile Euroopas nagu Eesti Vabariigile oluline, et eesmärgid, mis on saavutatud, leiaksid järjepideva arengu. Näiteks diplomaatiline võrgustik on väga oluline samm välispoliitikas, eriti võimalikult tihe esindatus Euroopas, mis võimaldab hoida väga tugevat koostööd ja parandada konkreetset väljavaateid. Selletõttu on viimasel ajal võtnud Eesti institutsioonid käsile arenguprotsessi, mille eesmärgiks on diplomaatilise võrgustiku võimekuse ja välispoliitika suutlikkuse analüüsimine järjepidevalt. Välisministeerium sõnastab enda sellekohases dokumendis, et Eesti diplomaatilisest esinduste eesmärk on esindada Eesti Vabariiki ning kaitsta Eesti huve ja õigusi asukohariigis või rahvusvahelises organisatsioonis, arendada suhteid asukohariigiga, luua toimivad sidemed asukohariiki institutsioonide, rahvusvahelise organisatsiooni üksuste ja rahvusvahelises

organisatsioonis esindatud riikide esindajatega, jälgida ja analüüsida asukohariigi arengut ja olukorda ning kaitsta Eesti isikute huve ja õigusi asukohariigis või rahvusvahelise organisatsiooni töövaldkonda kuuluvates küsimustes. (Välisministeerium 2011:4) Kuna sellise eesmärgi sätestamine teooriast praktikasse ei ole väga lihtne, sest olles loonud aktiivsed sidemed mõne teise vabariigi või rahvusvahelise riigiga on väga keeruline sealset esindust ilma kahjustusteta restruktureerida. Kuigi diplomaatiline suutlikkus ja koostöö ei pea olema seotud otseselt väga suurte majanduslike ressurssidega, on siiski vajalik, et olemasolevate suhete muutmisel tuleb seda teha ettevaatlikult. Siinkohal sõnastab Eesti Välispoliitika Instituut, et võttes arvesse statistilisi andmeid välispoliitika kui sektorpoliitika haldamise kohta, siis Eesti omab 46 välisesindust ja osad neist suletakse, nagu näiteks Eesti Instituudi Stockholmi maja eelmisel aastal. Samas avati värskelt saatkond Indias ja konsulaat Austraalias. Samas välisesinduste võrgu edasine laiendamine nõuaks uusi poliitilisi otsuseid ja uusi eraldisi või olemasolevate kulude kärpimist. Võrdluseks naabermaadega, on Rootsil 91 esindust, Soomel 96, Taanil 99 ja Lätil 35. Kuid eesotsas Rootsiiga on põhjamaades liikumas trend, kus diplomaatiliste esinduste ressursi pidevalt vähendatakse. (Eesti Välispoliitika Instituut 2011:6) Kuna maailmapoliitika on muutumas rohkem Aasia kui lääne kesksmaks, on tunda ka riikide restruktureerimist diplomaatilistes esindustes. Selletõttu on huvitav ka näha, kuidas kaks välispoliitikale suunatud institutsiooni Eestis erinevad pisut analüüsilt, mis koostati eelmisel aastal. Võttes paralleeli naaberriikidelt, on samas vaja pöörata ka tähelepanu sellele, kuidas on Eesti enda esinduste võrgustikku laiendanud ja millisel kujul ka Eesti välispoliitika välja kujunenud, on oluline mõelda, kuidas vastata trendile, mis on olnud ühtlaselt aktiivne põhjamaades. Pidades silmas Eesti kuuluvust rahvusvahelistesse organisatsioonidesse ja majanduspoliitika arendamist kui üht Eesti Vabariigi Valitsuse prioriteeti, siis diplomaatiliste suhete tugevdamine majanduslike huvide taustal on Aasia suunal mõistlik, kuid selle arvelt läänes huvide koondamine Brüsselisse ja mõnda muusse suuremasse keskusse, vähendades riikide arvu, kus hetkel eksisteerib esindatus, võib muuta ka Eesti mainet rahvusvahelisel areenil.

Toetudes endise välisministri ja praeguse presidendi Toomas Hendrik Ilvese kõnele, mis tehtud Tartu Ülikoolis 1998. aastal, et õigust ja õiglust võid sa otsida ja kohati ka leida väljakujunenud ja hästi töötavas siseriiklikus kohtusüsteemis, kuid riikide vahel mitte. Võiksime siin läheneda lausa matemaatiliselt. Kui von Clausewitz ütles, et sõda on vaid poliitika jätkamine teiste vahenditega, siis riikidevaheline poliitika ongi sõjaseis ilma tapmiseta. Kehtivad samad reeglid, oma eesmärgi saavutavad need, kes on tugevamad. Väikestest ja nõrgematest võidavad need, kes toimivad kõige arukamalt või nutikamalt. Õigusega pole meie piirkonnas välispoliitikal mingit pistmist. Ehk nagu ütles mulle üks lääne diplomaat minu küsimusele, et miks te nõuate meie käest asju, mida Euroopa ja lääneriigid endalt ei nõua. Vastuseks oli, et teie olete väikesed, Venemaa on meile tähtsam ja te pole veel Euroopa klubides. (Välisministeerium 1998) Kuid praeguseks on sellest kõnest möödunud rohkem kui dekaad ning suhtumine meisse on Euroopas muutunud, alati jäävad välispoliitikas kehtima ajaloolised reeglid ja põhimõtted. Seega välispoliitika kujundamisel ja muudatuste tegemisel tuleb olla ettevaatlik, et mitte mõjutada Eesti mainet.

Välispoliitika on võti, mille abil on võimalik tasakaalustada võimalusi suurte ja väikeste riikide vahel. Kuigi tänapäeval mängib välispoliitika iseseisvate riikide valitsuste tasandil erinevat rolli, on sellel sektorpoliitikal siiski ühine ja otsene seos rahvusvaheliste organisatsioonide tasandil. Kuna läänemaailm järgib demokraatia

põhimõtteid ja olulisel kohal on kuuluvus rahvusvahelistesse üksustesse, siis sellisel areenil on väiksemate ja suuremate riikide jõudude vahekord erinev kui ilma nende üksusteta. Sellise välispoliitika hoidmiseks on tarvis väärtusi ja nendest kinnipidamist. Mart Laar on väljendanud, et väärtuspõhisest välispoliitikast või õigemini selle puudumisest on viimastel aastakümnetel palju räägitud. Kui suurte ja vägevate riikide juurest ei leita või isegi ei otsita, siis väikeriikide välispoliitika tasaarvamuse kohaselt sellele just tugineb. Seetõttu tunduvad meile väikeriigid läbi aegade kuidagi usaldusväärsemate partneritena – näib, nagu suudaksid just nemad maailma paremaks muuta. Seega väärtuspõhine välispoliitika ei sõltu mitte sellest, kas vaadeldav riik on väike või suur, rikas või väike, tugev või nõrk. Kas see meeldib meile või mitte, kuid väärtuspõhine välispoliitika on üksnes võimalik riigis, mis on oma poliitikas laiemalt mingitele väärtustele tuginev ja neid ka esindav. Sellejuures kaasaegne lääne heaoluühiskond tõlgib suurema osa väärtustest kiirelt ja tõhusalt raha keelde ümber, põhjendades väärtustest kinniholdmisest loobumist, et see võib kaasa tuua rikkuse kasvu aeglustamise. (Diplomaatia 2011) Võttes arvesse välispoliitika arendamise ja diplomaatiliste suhete rajamise, võib neid kahte sammast teiste riikidega suhtlemisel pidada väga olulisteks tööriistadeks. Selletõttu tuleb nende kujundamisel järgida ja jälgida mitmeid trende enne, kui hakatakse tegema kardinaalseid muudatusi. Isegi kõige paremini läbisaava riigiga on vaja hoida tugevaid suhteid tasandil, kus eksisteerib Eesti Vabariigi üksus kas siis saatkonna või mõnel muul tasandil. Sest need tasandid aitavad kaitsta Eesti kodanike huve ja näidata läänemaailmale meie võimekust välispoliitilises efektiivsuses. Seega diplomaatilise üksuse likvideerimine või koormuse viimine minimaaltasandile tuleb sätestada Eesti ajaloolise arengu, suhete vajalikkuse ja väärtuspõhisusega. Leian, et kuigi Eesti on täitnud suurimad ambitsioonid välispoliitiliselt, mis taasiseseisvumisel sätestati, siis mõned nendest on siiski täitmata. Väikese riigi jaoks on oluline kuuluda neutraalsesse piirkonda, et olla kindel turvalises eksistentsis, kuid ettevaatlik trendide järgimisel, mida kujundavad geograafiliselt naaberpiirkonnad. Seega võttes arvesse diplomaatiliste esinduste vähendamise trendi põhjamaades leian, et Eestil oleks mõistlik seda trendi kõige otsesemalt järgida siis, kui me kuuluksime Põhjamaade Nõukokku. Kuna Eesti käesoleval hetkel sinna ei kuulu, on kõige olulisem luua sümbioos trendidest, mis maailmapoliitikas toimuvad, ja luua sellest Eestile vastav tõlgendus, mis ei kahjusta Eesti mainet ega bilateraalseid suhteid ühegi riigi ega organisatsiooniga, mille täieõiguslik liige Eesti on.

Pidades silmas Välisministeeriumi analüüsi, on samas oluline vabariigina aduda ka välispoliitika positsiooni teiste sektorpoliitikate kõrval ja seejärel sätestada Eesti vajadused, kuid seda tehes tuleb pidada silmas ka 20 aasta pikkust arengut, mida Eesti riik on sammuks välispoliitiliselt. Seega, pidades silmas ka jätkusuutlikkust tulevikus, on tarvis välisesinduste süsteemi konfigureerida. Välisesinduste süsteem peab maksimaalselt tootma seda kvaliteeti, mis võimaldab tal optimaalselt täita temale riigi poolt asetatud lootusi ja ülesandeid. Eesti edu väikese riigina ajalooliselt ebastabiilses maailmanurgas sõltub suuresti kui mitte määravalt tema inimressursi kvaliteedist. Lisaks, peab välisesinduste süsteem orgaaniliselt haakuma riigiaparaadi kui tervikuga. Sellejuures on Eesti välisesinduste võrgustik laias laastus läbinud 4 etappi: enesekehtestamine kõige olulisemates kohtades, liitumine ELi ja NATOga, kohalolu loomine ja iseseisva panuse andmine läänelike väärtuste levikusse ELi ida- ja lõunanaabruses, majandus- ja konsulaarekspansioon. Tänapäevaks ongi üheks suurimaks väljakutseks Välisministeeriumi välise praktika ja pretsedentide integreerimine senisest palju laiemalt defineeritud välispoliitikasse. (Eesti Välispoliitika Instituut 2011:9) Antud analüüs aitab näidata, et muudatused ei

ole alati negatiivsed, vaid olulised. Sellejuures on oluline rõhutada ka välispoliitika olulisust muudes üksustes kui ainult Välisministeeriumis ja sellega seotud organisatsioonides. Välispoliitika tuleb kujundada kõrgemaks prioriteediks alati ja märgata selle arengut ka siis, kui silmapiiril ei ole võimalust liituda järjekordse prestiižse ühendusega.

5. Eesti Välispoliitika tulevikustsenaariumid

Kuigi Eesti välispoliitika on noor nagu ka taasiseseisvunud vabariik, siis ajalugu on selle lühikese perioodi jooksul ajaloolises mõttes tehtud rohkem kui küll. Nagu hetkel seisab kogu Euroopa äreva aja ja muutuste ootuses, on selles oma osa ka Eestil tunda. Kuna Euroopa Liitu pürgimine ja selle arengud on olnud üheks suurimaks mõjutajaks identiteedi loomisel, on see tähtsal kohal ka tänapäeval. Rääkides üldse välispoliitikast tulevikutoonides, on see üks lähenemisnurki, millele toetuda ka muude arengute mõistes. Eesti välispoliitika on väiksele riigile kohaselt huvitav ning tugevalt põimunud rahvusvaheliste väärtustega, kuid ei ole niivõrd mõjuvõimas nagu mõni lääneriik või rikkaliku ajaloo Läänemere äärne kuninglik jõud. Samas on määravaks faktoriks Eesti Vabariigi välispoliitikas ka geograafiline asukoht ning lähiajaloo tõttu defineerivad antud sektorpoliitikat ka migratsioon, julgeoleku temaatika ja bilateraalsed suhted suure idanaabriga. Seega välispoliitika Eesti mõistes on tundlik, huvitav ning tuleviku jaoks kindlasti positsioonis, kus saaks muuta asju paremaks ning tuua juurde ka efektiivsuse tuuli.

Eesti riik on väike kahes mõistes, esiteks pindalalt ning teiseks rahvaarvult. Esimene mõiste on selles osas vähem probleeme tekitav, sest selle kompenseerib majanduslikult ahvatlev geograafiline positsioon, kuid teine probleem on sügavam ning seda muuta on võimalik, kuid selle saavutamisel on probleem olnud ressursi puuduses. Sama probleemi all saab välja liigitada ka väljarände ahvatlevasse läänemaailma. Kui võtta need kaks olulist probleemi kokku, siis tekib küsimus, aga kuidas see on seotud välispoliitikaga? Aga just nimelt selles võtmes, et välispoliitika on üks nendest sektorpoliitikatest, mis on seotud ka Eesti elanike reisimisega kui ka erinevate suhete ja koostööde loomisega piiriülestes tingimustes. Lisaks, rahvaarv on faktor, mille eest peavad hoolt kandma kõik sektorpoliitikat, et luua platvorm ka eksistentsiks. Kuigi Eesti elanike arv on väike, on see segmenteerunud ka mitme muu etnilise grupeeringuga, mis mõjutab ka riigi traditsioonide jätku ja kultuursete väärtuste edasikestmist. Eelkõige on elanikkond saanud mõjutusi Nõukogude Liidu aegsest valitsemiseperioodist, pärast mille lõppu on siinses ühiskonnas kanda kinnitanud ka selle kultuuri järeltulijad. Seega on elanikkonda lähemalt analüüsides oluline tõdeda, et probleemid on seotud nii elanikkonna vähenemisega kui ka segmenteeritusega. Elanikkond on see, mis defineerib riigi sektorpoliitikat.

Välispoliitika üks karismaatilisemaid osasid on julgeolek ning suhted lähinaabritega kui ka teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega. Tähtsaimal kohal selles kontekstis on suhted Venemaaga. Praegusel hetkel on taas aktuaalne piirileping, kuid samamoodi on tundlik teema ka poliitilised suhted ja majanduslik koostöö ning selle mõju. Kuigi Eesti tegi suurimad edusammud välispoliitika mõistes just eelmisel dekaadil, mil ühineti suurte ja mõjuvõimsate rahvusvaheliste organisatsioonidega, sh ka NATOga, et kindlustada Eesti Vabariigi suveräänsust ning kehtestada ennast rahvusvahelises poliitikas laiahaardeliselt, kuid nüüd on aeg teha veelgi suuremaid arenguhüppeid, et järgneval kümnendil suurendada enda tõsiseltvõetavust rahvusvaheliselt ja tõestada enda efektiivsust. Seega Eesti välispoliitikas on vaja saada vastused järgnevatele küsimustele:

- Kuidas välispoliitika kinnitab kanda muudatuste suhtes Euroopa Liiduga?
- Mismoodi areneb edasi elanikkonna demograafia ja selle suurus?
- Kui Venemaaga saavutatakse piirileping ja tugevdatakse bilateraalseid suhteid, siis millistel tingimustel?
- Kui areneb rahvusvaheline poliitikaareen, siis mil moel on Eestile tarvilik kaasa minna rahvusvaheliste muudatustega julgeoleku temaatikas?

6. Kokkuvõte

Eesti riik on arenenud viimase 20 aasta jooksul väga jõudsalt ning oluline on tunda meie ajalugu ja selle kaudu teha valikuid parema tuleviku jaoks. Kui pidada silmas, kuidas algas välispoliitika ning millised on praegused seisukohad Eestis, on tunda, et üks ajastu on lõpule jõudnud ning meie ühiskonna arenemine modernseks riigiks, et jõuda järele läänetasandile kõigis sektorites, on vaja ümber hinnata ja kujundada ka valikuid ja positsioone välispoliitikas. Kõik algas 1990. aastal, mil värskest ametisse määratud valitsus jõudis seisukohale, et ehitada kõik üles vundamendist on ainus viis, et taasintegreeruda läänega, sellele järgnes Eesti tutvustamine ja kontaktide loomine ning Euroopa Liidu kui ka NATOga liitumine kuni eelmise aasta kahe olulisema üksuse analüüsini Eestis, kes juhivad välispoliitikat, mis tõid välja kaardistused, kuidas minna edasi. Sinna vahepeale on jäänud mitmed liitumised ihaldusväärsete organisatsioonidega ja hea maine kujundamine Brüsselis. Kuid seda kõike on mõjutanud lisaks ühiskonna arenemisele ka mitmed isiksused, kellela Eestil ei oleks tänapäeva mainet, esinduslikku võrgustikku ja turvalisi väljavaateid tulevikuks. Antud artikkel annab ülevaate kahes osas Eesti välispoliitikast, kuna need kirjeldavad ajalugu ja tänapäeva väljakutseid antud sektorpoliitikas. Et mõista Eesti välispoliitikat, on tarvis mõista selle tekkelugu, ajalugu, õnne ja tulemuslikku diplomaatilist tööd. Kuigi välisministeeriumi võim on taandunud Eesti Vabariigi Valitsuses võrreldes taasiseseisvumise algusaastatega, on välispoliitika endiselt oluline, sest erinevalt muudest poliitilistest faktoritest tuleb välispoliitikas hea maine hoidmiseks pidevalt vaeva näha.

Viiteallikad

- Eesti Välisministeerium 2000. lk 25, 26, 41-42, 62-64.
- Eesti Välisministeerium 2011. Eesti Välisesindused kuni 2015 ja 2015+ http://www.vm.ee/sites/default/files/Eesti_esindatus_2015_ja_2015+.pdf lk 4 (Kuvatud: 18.03.2012).
- Eesti Välisministeerium 2012. Eesti välispoliitika minevik, olevik ja tulevik <http://www.vm.ee/?q=node/33501998> (Kuvatud: 22.03.2012).
- Eesti Välispoliitika Instituut 2009. Uuring: Eesti välisesinduste võrgustiku olevik ja tulevik <http://www.evi.ee/lib/esindus.pdf> lk 6, 9 (Kuvatud: 20.03.2012).
- Helme, Mart, Raudla, Heiki, Korsten, Teet. 2009. Tunne Kelam, Eesti eest Euroopas Tallinn: Civitas. lk 12, 14.
- Laar, Mart. 2011. Väärtuspõhisest välispoliitikast Diplomaatia erinumber 2011.
- Maasikas, Matti. 2011. Eesti välispoliitika kolmas faas – argipäev Riigikogu Toimetised 26.
- Raig, Ivar. 2008. Eesti tee Euroopa Liitu. International University Audentes lk 64-65, 65-66.